DE

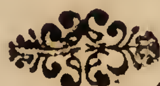
DYSENTERIA

COMMENTARIVS.

AVCTORE

MARCO AKENSIDE,

COLL. MED. LONDIN. SOCIO, REG. SOCIET. SODALI, ET MAGNAE BRITANNIAE REGINAE MEDICO.

LONDINI:
APVD R. ET I. DODSLEY,
MDCCLXIV.

INDEX CAPITVM.

DE

DE

DYSENTERIA

COMMENTARIVS.

CAPVT PRIMVM.

De dysenteriae historia.

QVI graviora patitur ventris tormina, simul cum frequenti desidendi cupiditate, et cum dejectionibus vel sanguineis vel mucosis; eum hominem dysenteria laborare omnes consentiunt medici. Neque ulli morbo imponenda est haec appellatio, nisi in quem tria illa signa conveniunt. Caetera quae solent ex eo aegrotantibus accidere, non ad eandem normam, sed alii aliter auctores describunt. Cum

autem mihi contigerit, per plures annos in frequentiſſima hujusce mali tractatione verſato, nonnulla obſervare, quae ab aliis vel praetermiſſa ſunt vel aliter explicata, et quorum cognitio, ni fallor, ad communem utilitatem haud obſcure pertinet; ſtatui in publicum proponere quicquid hujusmodi experientia propria comprobatum eſt. Itaque primum ea recenſebo quae aliquid ad hiſtoriam morbi augendam atque illuſtrandam conferre poſſunt; ita tamen ut aliorum obſervationes quam minime tranſcribam, iteremve. Dein vero commemorabo quae in dyſentericorum curatione felix plerumque eventus mihi commendavit. Nonnulla denique ſubjiciam quae morbi theoriam ſpectant et medicamentorum facultates.

IN

In his autem exequendis, tametsi ab aliorum sententia saepe discessero, nihil tamen idcirco vel de fide eorum, vel de diligentia detrahere studeo. Variae enim fiunt diversis temporibus eorundem morborum facies: ita ut hoc anno id forte symptoma singulis decumbentibus adsit, quod qui per annum insequentem in ejusdem generis morbis expectabit, frustra omnino fuerit medicus. Imo de ipsa dysenteria pronunciavit [a] Sydenhamus, fieri posse *ut variae enascantur ejus species, ut sunt variolarum et epidemicorum aliorum, et quae proinde medendi methodum in aliquibus diversam sibi suo jure vindicent.* Quinetiam si res aliter esset, non magis tamen excusatione ulla indigeret haec, qua utimur, libertas. In omni enim philosophia suum ea

[a] *Observat. de morb. acut. sect.* 4. *cap.* iii.

locum vindicare debet: praecipue vero in naturalibus quaestionibus, ubi mentem humanam extra seipsam proficisci oportet, ut sciendi occasionem et materiam captet. Quod si magnorum hominum reverentiam violare existimaretur, quicunque ab eorum opinionibus dissentiret; fieri non posset ut progressum ullum haberent vel incrementum caperent haec studia: sed evenisset potius ut in perpetua quasi infantia restarent. Quod de una medicina, inter tot artes atque facultates, jure ac merito praedicari potest.

Imprimis igitur de dysenteria observandum habeo, eam perraro in morbis acutis reponi debere, aut febre ulla comitatam esse: quod non ita tradiderunt qui recentiorum saltem medicorum principes habentur. Antiqui quidem scriptores illam potius sententiam, quam

quam nos amplectimur, auctoritate sua corroborant. Contra vero [a] Sydenhamus morbum docet non semper quidem, plerumque tamen, ab horrore et rigore incipere: tum his succedere totius corporis calorem, ut in febribus solenne est. Imo in constitutione quadam aëris et morborum popularium describenda, diserte ait [b] dysenteriam fuisse ipsissimam, quae in illa constitutione regnaret, febrem; hoc tantum discrimine quod introverteretur, et in intestina se exonerans per eadem viam sibi faceret. [c] Meadus autem conceptis verbis affirmat eam ab inflammatione oriri; neque unquam esse sine febricula. Quod ita Boerhavii animo insederat praejudicium, ut in toto aphorismorum libro nullam dysenteriae mentionem ille faciat, nisi in notione explican-

[a] *Loco citato.*

[b] *Ibid. sect.* 1. *cap.* ii.

[c] *Monita et praecept. med. cap.* vii. *sect.* 1.

da diarrhoeae febrilis, aut dum ulcerationes quasdam enarrat, quibus intestinorum inflammatio aliquando terminatur. Sed, ut verum fateamur, a Boerhaavio, fuerit ille quamvis ingeniosissimus et candidissimus vir, minus tamen sperandae sunt accuratae morborum descriptiones; qui per totam vitam in eo praecipue exercebatur, ut juventutem studiosam elementa medicinae doceret ad perfectae scientiae similitudinem, geometrarum fere modo, constructa et quasi aedificata. Quicunque enim tali negotio se dedit, fiet paulatim in causis rerum assignandis largior et ambitiosior: ipsas porro causas ampliare studebit, ita ut quamplurima eorum, quae in conspectum veniunt, comprehendant illae atque interpretentur. Ista enim ratione praeceptor et operae parcit suae, et simul auctoritatem majorem apud discipulos comparat,

quam

quam si res ipsas strenue persequi et earum varietates denotare constituisset; dum interea causas et principia de quibus pendent, ignorantiam suam professus, aliis vestiganda et detegenda relinqueret. Sed verisimile quoque videtur Boerhaavium in hac re Aretaei sui auctoritate commotum fuisse. Quamvis enim plerique, vel omnes forte, veteres medici, inter dysenteriae causas, ulcera speciatim commemorant; alii tamen et aliis rationibus utuntur in declaranda morbi natura. Solus Aretaeus [a], dum singula illius symptomata designat, eorum varietates, nulla alia adhibita ratione, ad varia intestinorum ulcera refert. Ulcus autem nonnunquam dysenteriae [b] effectum fuisse, facile concedi potest; causam vero, vix adducor ut

[a] *De morb. diuturn. lib.* ii. *cap.* 9.

[b] Vide *Morgagnum de caus. et sedib. morbor. epist.* xxxi.

credam; nisi ubi aeger alio quodam intestinorum affectu prius laboraverit, unde ortum ulcus speciem quandam dysenteriae abnormem in ultimo rerum statu induxerit. Istiusmodi autem dysenteria, in decursu morbi ordinario describendo, nullum prorsus locum obtinere debet.

NEQVE sane veritati magis consentaneum videtur, ad inflammationem hujus morbi initia referre. Intestinorum enim inflammatio nunquam non febrem magnam et ardentem excitat; tum alvum siccat semper et occludit. Ex ea constipatione periculi magnitudinem aestimamus; et, ea relaxata, rem fere salvam esse arbitramur. Quapropter inflammatio contraria videtur dysenteriae indoli; cujus magna pars est in dejectionibus nimio plus frequentibus posita. Febris

vero

vero indicia raro quis evidentiora apud dyſentericos perſpiciet. Neque enim, ſi forte ex inteſtinorum dolore pulſus aliquando celerior fiat, neque ſi ob alvi fluxum ſitis nonnunquam urgeat, aut lingua albedine quadam obducatur; protinus id febri imputare oportet. Haec enim, ſedato inteſtinorum tumultu, ſponte evaneſcunt; nec arctiorem neceſſitudinem habent cum dyſenteria, quam cum multis aliis diuturnis morbis. Sed apud quem vera febris dyſenteriam antecederet, aut ſimul cum ea decurreret, vix e decem, qui ea laborarent, unum obſervavi. Contraria quidem omnia. Facies plerumque pallidior eſt, et quaſi extenuata: oculi nitidi vividique: pulſus exilior, neque celerior ſolito, niſi quo tempore alvi dolores acutiores forte ſunt et diuturniores: rigor nullus, neque calor: et quod omnem dubitationem tollere

poteſt,

poteſt, morbus ſibi relictus plerumque admodum longus eſt; adeo ut, ex nonnullis eorum qui illius cauſa in meam curam ſe tradiderunt, intellexerim ipſos ab illo jam antea per duos vel tres menſes fuiſſe vexatos. Proinde morbi depulſio non, ut febribus evenit, paucarum horarum opus eſt, e ſubita humorum converſione pendens; ſed tarde et gradatim perficitur, repetito eorundem remediorum uſu. Haec, inquam, ſolita morbi indoles eſt, prout eum ipſe obſervavi per quinque vel ſex annos in magna dyſentericorum frequentia, quos Divi Thomae noſocomium perpetuo fere ſuppeditabat, et quorum plus centum et triginta in tabulis deſcriptos habeo. Fieri quidem poteſt, et nonnunquam fit, ut in hominibus calidiori praeditis temperamento, aut quibus aliae ſuperveniunt febriendi cauſae, manifeſtiorem febrem dyſ-

enteria

enteria ſecum conjunctam habeat: tum in caſtrenſi vita, aut in ſingulari quadam aëris atque victus conditione, alia fortaſſe erit morbi forma. Et tamen in ſaeva illa dyſenteria, quae anno MDCCXXXVI [a] Neomagi graſſata eſt, et in caſtrenſi illa quam medicus doctiſſimus [b] Joannes Pringle deſcripſit, adeo parva fuerunt et obſcura febris indicia, ut eorum nullam fere rationem habendam eſſe jure optimo videretur. Adeoque huc demum res redit; dyſenteriam, rheumatiſmi ſive morbi articularis inſtar, nonnunquam febrem aliquam in ſe continere, aut ſecum ſociatam ferre; longe tamen ſaepius diuturnum eſſe morbum atque ab omni propria febre vacare: et hoc etiam multo magis quam ipſe rheumatiſmus.

[a] Vide *Degnerum de dyſent. pag.* 16, 22.

[b] *Obſervat. on diſeaſes of the army, ch.* V. *ſect.* 1.

Huic affinis est altera observatio, quae, cum constans fuerit et diuturna, discedere a magnis auctoribus me coegit; dysenteriam nempe totius anni propaginem esse, neque ulli certae tempestati adscribendam. Ex Sydenhami quidem auctoritate, communis fert medicorum opinio initia autumni morbo huic nascendi tempus praebere, et initia hyemis senescendi: sed raro eum in adultam hyemem produci. Rem vero longe aliter aliquando se habuisse, vel Galeni testimonium convincere potest: qui vere potissimum et aestate dysenteriam homines infestare [a] ait. Hodie sane, et in his Britanniae regionibus, aestivi menses hoc malo minime frequentantur. Subsequens vero autumnalis coeli conversio, et aer in

[a] *In libr. Hippocr. de natura humana comment. prim.*

frigus

frigus et in humiditatem inclinatus, corpora hominum hujusmodi valetudinibus magis obnoxia reddit. Aliquid porro conferre potest fructuum autumnalium usus incautior; quamvis multos homines ea tempestate dysenteriis corripi videmus, qui ab illa se luxuria omnino abstinuerant. Verum ut procedente hyeme dysenteriae abigantur, quod [a] Sydenhamo visum est, neutiquam ego confirmare possum. Contra quidem in annis MDCCLX, MDCCLXI, et MDCCLXII, per totam hyemem perstiterunt illae, haud infrequentiores aut minus molestae quam in ipsis autumni initiis fuerant: neque quicquam ex solita pertinacia remiserunt, donec ver adultius coeli et ventorum rigorem mitigaverat. Quod, ad originem morbi indagandam, et ad arctam ejus cum rheumatismo affinitatem illustrandam,

[a] *De morb. acut. sect.* iv. *cap.* i, ii, *et* vi.

haud

haud paulum facere arbitror. Nam et hic quoque, nisi ubi cum febre acutiori conjunctus est, hyemem multo magis quam aestatem persequitur. Porro in autumno anni MDCCLXII, dysenterici, quorum ingens tunc temporis erat multitudo, longe saepius febricitabant, quam qui in subsequenti hyeme eodem morbo decubuerunt; tametsi caetera morbi symptomata nihilo mitiora per hyemem facta sunt. Cujus simile quiddam etiam rheumatismo, ni fallor, plerumque accidit: eum scilicet in aestate saepius quam in hyeme febrem conjunctam habere; quamvis ipse morbus per hyemem frequentior esse solet. Haec tamen non nimis angusta interpretatione excipi debent: dum enim ea exscribo, per ultimos exeuntis anni MDCCLXIII dies, una atque altera curanda occurrit dysenteria, quae febrem satis notabilem secum trahit.

Satis

Satis est si ista, quae protulimus, longe plurimum, etsi non semper, rebus ipsis confirmata reperiantur.

Id quoque crebro observare contigit; dysentericos saepius et diutius, quam pro auctorum testimonio, nausea et vomendi necessitate affici. Hujus quidem alii mentionem faciunt, sed tanquam levioris cujusdam incommodi, quod in solo morbi principio molestiam exhibet. Verum ego per plures dies ter quaterve quotidie aegros vomitare cognovi; neque ante ab isto symptomate liberari, quam caetera morbi violentia maximam partem superata esset. Imo unum hominem curavi qui, priusquam meum consilium petiit, per sex hebdomadas tertio vel quarto quoque die sponte vomuerat: itemque alterum, cui per totos tres menses illa aegritudo multo saepius renovata fuerat.

Quod autem [a] Sydenhamus innuisse potius visus est quam confirmasse, id fere semper evenire notavi; ut prima morbi vis intestina tenuia potissimum occupet; et dein ordinato cursu ad rectum perveniat. Quin ubi tormina fere evanuerunt, in nonnullis tamen hominibus tenesmus jam tandem importunior fieri videtur; acri illo muco, quo prius jejunum atque ileum scatuerant, nunc a solius recti vasculis profluente. Ex hac morbi constitutione accidit quoque ut, cum homo et sibi et medico suo salvus omnino atque sanus esse videtur, ejus tamen dejectiones lineis quibusdam et quasi vestigiis sanguinis tingantur; tametsi in priori et magis periculoso morbi stadio, nullum prorsus dejecerat sanguinem. Nimirum longinquitate mali ita tene-

[a] *De morb. acut. sect.* 4. *cap.* iii.

rae

rae fiunt inteſtini recti tunicae et vaſa quae iis inſident, ut quantulacunque dejectionum acrimonia vulnerentur. Poſtquam vero impetus iſte morbi in colon et in rectum ſubſederit, ſaepe fit ut faeculenta quaedam, ex alimentorum digeſtione relicta, in tenuioribus inteſtinis diu immota haereant; donec ſub finem morbi, viribus demum ſuis omni abdominis parti reſtitutis, detruduntur; cum jam mora iſta longe acriora facta ſunt: ita ut deſcenſu eorum dolor haud levis excitetur, et per diem unum alterumve ſanguis etiam eorum tranſitum ſequatur. Teneſmo interea adeo diſtenduntur et debilitantur venae haemorrhoïdales, ut poſt longam dyſenteriam iis fere ſolenne ſit in caecos tumores cedere, quos nonnunquam comitatur dolor valde acutus. Quinimo ob easdem cauſas procidentia ſedis, praeſertim in corpore

laxiori et tenuiori, haud raro morbum concludit: quod et [a] Degnerus quoque in populari dysenteria Neomagensi commemoravit.

His vero omnibus medicamentorum vi sublatis, haud raro dysenteriae succedit alvi fluxus largus et diuturnus, sed qui ab omni fere dolore vacat. Nempe dum ex intestinis et mesenterio exhauritur acris illa et mucosa dysenteriae materies, qua tormina et tenesmus excitata fuerant, aucti sunt vasorum canales et deminuta vis elastica; ita ut, postquam omnis iste mucus consumptus sit, pergant tamen vasa humorem serosum largius emittere, qui ipse quidem innocuus est, sed copia sua purgationes nimias inducere, et aegri vires dissipare potest.

[a] *Hist. Dysent. pag.* 17.

Havd ita frequenter, attamen plus vice simplici, vidi in foeminis dysenteriam paulisper secedere cum supervenissent menstrua. Nempe ubi dejectiones sanguineae urgebant, cum tenesmo molestissimo et summo intestinorum dolore, haec omnia, erumpentibus catameniis, subito consopita sunt; et quamprimum definita esset illa purgatio, omnia itidem recrudescebant.

Divtvrna porro dysenteria, in hominibus laxo et pituitoso corporis habitu praeditis, haud raro in hydropem desinit; qui fere pessimi generis est et remediis efficacissimis minime obsequens. Hoc autem praecipue accidit ubi medicamentis opiatis dysenteria praemature repressa fuerat et dein recidiva facta. Sic enim viscera omnia, quibus chylus nutriendo corpori suppeditatur,

debiliora fiunt, et officio ſuo ſegnius funguntur. Vnde inertior evadit et quaſi vapida humorum temperies; rubra ſanguinis parte liqueſcente, et aquea lutulentiore facta. Praeterea, mucum iſtum dyſentericum, tamdiu in inteſtinis deliteſcentem, lacteorum, ſivè lymphaticorum meſentericorum, oſcula partim ſaltem imbibunt. Inde ſpiſſior tandem fit lympha per univerſum corporis habitum: quae adeo cum in cavitates varias et in cellulas membranae adipoſae exhaletur, lentior eſt et glutinoſior quam ut iterum lymphaticorum extremitatibus rite excipiatur, aut per glandulas eorundem minutiſſimas percoletur. Dum autem vel hic vel ibi ſtagnat, hydropicus fit homo.

Sed quod praecipuum duco eorum quae, ad hiſtoriam hujus morbi ampliandam, afferre poſſum, ejus

eſt

eſt arctiſſima cum rheumatiſmo affinitas: Graecis enim iſtarum rerum vocabulis libenter utor, ne, Latinitatem nimis affectando, perpetuis circumlocutionibus uti cogar. Rheumatiſmum autem appello, ſignificatione uſitata magis quam Graeca propriaque, dolores illos quibus articuli et partes corporis muſculoſae vel membranaceae afficiuntur, ſive febris aliqua ſit, ſive nulla. Perſaepe enim accidit ut ſimul ac homines a dyſenteria liberentur, dolor humerum aut latus alterutrum occupet; interdum vero thoracem, aut brachia, aut crura, aut cranii integumenta. Hunc autem nullus rigor praecedit, neque comitantur febrium indicia: ſed plane ad normam rheumatiſmi chronici conſtitutus eſt morbus. Cujus mutationis exempla plura habeo, quam ut ſingula enarrare huic loco conveniat. Interdum quidem hominem et dyſen-

teria et rheumatismo laborantem curavi. Imo nonnunquam intestinorum tormina cum universi corporis gravi dolore conjuncta novi; praesertim earum partium quae carnosiores sunt; dum femorum, exempli gratia, atque crurum carnes contractio tam violenta teneret, ut tota cutis livore inficeretur. Hoc vero praecipue accidit in autumno anni MDCCLXII, quo maxime vulgaris fuit uterque morbus: sed procedente anno et in hyemem vergente, conjunctio ista morborum rarior fiebat; neque rheumatismus musculos aegri aut membra prius corripere solebat, quam composita essent intestinorum mala: qui usitatior est rerum decursus. Nonnunquam, cum jam dysenteriae diarrhoea successerit, rheumaticus iste dolor hominis latus, aut humeros, aut membra excruciat: unde liquet fluxionem alvi esse quidem

naturae instrumentum quo amandetur a corpore acris ista et morbida materies; hanc tamen ad aliam partem migrare posse, dum nihilominus pergat fluxio, quae jam quidem nullos intestinorum dolores excitat, sed est interea ad morbi fomitem extinguendum plane inutilis.

In illa autem morbi translatione, fieri potest ut ille, partem aliquam nobiliorem occupando, tristiores ibi edat effectus quam nuper in ipsis intestinis ediderat. Cujus sane infelix exemplum vidi aliquando in foemina mediae aetatis, habitus vero tenuis et irritabilis. Eam quidem a vehementi admodum dysenteria nuper liberaveram, torminibus praeter solitum acutis et vomitu frequentiori exasperata. At brevi post, dolorem sentiit molestissimum in ima parte lateris sinistri prope re-

nem. Nimirum morbus e torminali factus est arthriticus, et ab intestinis migraverat in septum transversum, qua ad costas infimas musculus iste annectitur: atque ideo jam pro specie paraphrenitidis jure haberi posset. Ibi ob perpetuum respirandi motum exacerbatus est dolor, et longe majus periculum conflatum. Neque tamen magnae febris indicia adfuerunt. Hoc rerum statu, sanguis quidem e vena brachii bis missus est, quantum vires corporis neque natura firmi, et praegresso morbo valde debilitati, permittere visae sunt. Tum *nitrum* liberalissime datum, adjunctis *oleo amygdalarum dulcium* et *sale cornu cervi*; illo satis larga, hoc vero modica quantitate. Emplastrum quoque vesicatorium parti affectae applicatum: quod per tres vel quatuor dies magnam seri glutinosi copiam extraxit. Nihil tamen interea miti-

mitigatus est dolor. Tum ad suras apposita sunt vesicatoria, et eodem tempore aquae calidae vapor ad locum dolore insessum admissus: quae medicina et frequenter repetita est, et singulis vicibus per longum temporis spatium adhibita. Inde levamenti nonnihil percepit mulier; sed quod cito abiit. Atque adeo frustra fuere omnia. Malo enim indies aucto, mortua demum est die duodecimo ex quo dolor latus invaserat.

NEQUE hac sola istorum morborum conversione manifesta fit eorundem necessitudo: haud raro contraria ratione evenit ut ex rheumatismo fiat dysenteria. Saepe novi in rheumatismo cum acuto tum diuturno, ubi alvum purgare expediit, ut plane dysentericae essent dejectiones quas vel *guaiacina*, vel *salia neutra*, vel *mercurius sublimatus dulcis* exci-

excitabat. Torminibus enim et dolore asperrimo comitatae sunt: muco fere totae constabant, ita acri ut juxta finem purgationis tenesmus inde oriretur, cum cruciatu fere intolerando recti intestini et sphincteris ejus: ita ut per plures postea dies manserit ibi teneritatis sensus permolestus. Quinimo curavi aliquando puellam viginti quinque annos natam, quae per totum corpus rheumatismo ita vexabatur ut immobilis fere vitam degeret; quod vix ullum ullius membri motum prae dolore tolerare posset. Postquam venaesectione, et vesicatoriis, et *guaiaco*, et *nitro sale cornu cervi* admisto, ita fracta esset morbi vis ut foemina jam vitae munia libere obire posset, intra diem unum dysenteria perfecta correpta est, cum dejectionibus valde mucosis, tenesmo vehementi, torminibus perpetuis. Haec tandem medicamentis cessērunt;

runt;

runt; verum illico rheumatiſmus in artus reverſus eſt, non eadem quidem vi qua prius, ſed ſatis moleſtus tamen et ſatis pertinax. Eandem quoque morborum alternationem in vetula quadam notavi, ſed funeſtiori exitu. Illam enim, cum poſt rheumatiſmum dyſenteria laboraverat et haec quoque profligata erat, adeo atrox inceſſit ſecunda vice rheumatiſmus, ut effoetum et viribus ſuis exhauſtum corpus impar eſſet illius ſaevitiae ſuſtinendae. Denique in eodem homine tres hujusmodi viciſſitudines obſervavi; ita ut ter rheumatiſmum et ter dyſenteriam experiretur, priusquam ad perfectam ſanitatem reſtitutus eſſet.

Hoc quod inteſtinis intercedit cum artuum muſculis et membranis commercium, apparet quoque in colica

colica [a] Pictonum atque [b] Damnoniensium, in ea qua insulae Caribbeenses Americanae infestantur, et in morbo illo truculento quem serius ocyus omnes illi experiuntur homines quorum opera quotidiana in plumbi aut in argenti vivi tractatione versatur; pictores, exempli gratia, (operarii autem hi sunt, non artifices) plumbarii, atque inauratores. In istis quidem affectibus, non ex intestinis in membra corporis, aut e membris vicissim in intestina, fit materiae morbidae migratio: sed eodem tempore haec et illa aegrotant. In omnibus quoque arescit alvus. Tum dolores articulorum graviores sunt et quasi profundiores; quando vis morbida tendines et ligamenta magis occupet. Est et

[a] *Vide Francisc. Citesium, de novo et populari apud Pictones dolore colico, cap.* vi.

[b] *Vide Huxham, de dolore colico Damnon.*

illa

illa praeterea in reſolutiones nervorum et in morbum comitialem proclivior: denique, ut verbo dicam, deformior aegritudo et, ubi inveteraverit, longe pertinacior.

Illorum, quos e dyſenteria mortuos eſſe novi, plerique torminum remiſſionem paulo ante obitum ſenſerunt. In nonnullis aphthae ſub finem morbi eruperunt: in nonnullis alvi fluxus ceſſavit. Quibus fere omnibus, ſtupor et ſomnolentia brevi poſt incubuit, aut oborti ſunt ſudores gelidi; atque ita intra paucas horas moriebantur: ſive vis vitalis ab eluvie illa inteſtinorum exhauſta eſſet; ſive, quod probabilius videtur, et quod revera eveniſſe certis exemplis conſtat, ipſa inteſtina contabuiſſent, gangraena exitiali tacta. Sed felicior plerumque fuit morbi eventus: cum dyſentericorum

entericorum quibus meam curam adhibui, vix vigesimum quemque amiserim. Itaque ad illam medendi rationem qua fere semper utor, jam progredi licet.

CAPUT

CAPVT SECVNDVM.

De dysentericorum curatione.

IN aegris hisce administrandis id primum a medico considerari oportet, an conveniat sanguinis missio. Si vero calor adsit, aut rigor, aut pulsus justo velocior, ibi nullus subesse potest dubitandi locus quin protinus instituatur venae sectio. Ista autem quamvis omnino absint febris indicia, si tamen aeger habitu corporis pleniori sit et sanguine abundantiori, adhuc secare venam expediet. Ita enim periculum imminentis febris avertitur, et praecavetur aliqua ex parte rheumatismus ille qui adeo dysenteriae succedere solet. Imo utcunque haec sint, at ubi dejectiones sanguine inficiuntur, venae sectio utile dabit ejus

fluxioni diverticulum. Quin et alia est ejusdem medicinae commendatio; nempe quando musculorum et membranarum fibrae, ut et arteriarum tunicae, strictiores sunt, et ex levi quavis irritatione in contractionem proniores. Tali enim homini dysenteria proculdubio convulsiones intestinorum et tormina comparabit praeter solitum aspera et periculosa. In hoc igitur casu venae sectio summam habet utilitatis rationem: cum sit omnium forte remediorum, quae antispasmodica dicuntur, praesentissimum. Denique dolor ipse torminosus, si quando vehementior et pertinacior fiat, e sanguinis missione prudenti lenimen capiet minime contemnendum. Quapropter cum tot se offerunt causae quae medico quasi praecipiunt ut in hoc morbo sanguinem detrahat, concludere licet curationem a venae sectione initium sumere debere, nisi adsint mani-

manifeſta ſigna quae eam prohibere valeant. Sunt illa fere habitus laxior et hydropi aptus, cujus haud raro poſt dyſenteriam periculum impendet; debilitas nimia ex inveterato morbo; horror aut ſudor gelidus; pulſus intermittens; dejectiones praeter ſolitum putridae; et quicquid inteſtinis corruptionem vel gangraenam ominari videtur. Ubicunque horum aliquid intercedit, ab omni ſanguinis detractione religioſe abſtinendum eſt: alioquin potiſſimum erit curationem ab illa ordiri. Quantum ſanguinis detrahendum ſit, aetate atque viribus aegrotantis definire oportet. Raro quidem plus unciis decem ex hominibus adultis educi, aut venam iterum ſecari, neceſſe habeo.

Misso ſanguine, proximum eſt ut ventriculi ſtatum reſpiciamus. Si autem vel frequentem ſentiat ille

impetum vomendi, vel post sumptos cibos nauseam aut impeditam digestionem; si lingua discolor sit aut muco obducta; si in ore acidus sit ullus aut biliosus sapor, vel juxta pylorum flatus molestior; tum *ipecacoanham* dare soleo, ut omni inutili onere ventriculus levetur. Hanc autem medicinam tametsi multis dysentericis non aeque necessariam judico ac venae sectionem, nunquam tamen ex ea vel minimum incommodum aegro accidisse memini: cum contra, ea omissa, vidi ubi caetera curatio lentius et difficilius procedere videretur. Quapropter, etsi non ita manifesta sint ventriculi male affecti indicia, erit tamen prudentius *ipecacoanhae* scrupulum unum post sanguinis missionem praecipere; nisi forte ita jam debilitatus sit homo, ut vomendi defatigationem satis sustinere nequeat.

Hora una alterave poſt peractam vomitorii operationem, ad id medicamentum adminiſtrandum progredior, cui potiſſimum in dyſenteriae curatione confidere longa jam me docuit experientia. Id autem *ipecacoanhae* granum eſt unum, quod *aquae menthae vulgaris ſimplicis* ſeſcunciae et *ſpirituoſae* drachmis duabus immiſtum, vel *aquae alexeteriae ſimplicis* unciis duabus cum *confectionis cardiacae* drachma dimidia, ſumi praecipio ſexta quaque hora. Hac autem ratione ut *ipecacoanha* in dyſenteriis uterer, circa annum MDCCLVIII inductus ſum. Jam antea obſervaveram medicos quosdam in artis uſu jamdiu exercitatiſſimos grana quinque bis dare ſolitos intra viginti quatuor horas, aut ſemel veſperi per tres vel quatuor dies. Cum ex iſta medicina tormina fere ſemper leniri animad-

verterem, ſed brevi poſt reverti ſolere, ſtatui experimentum capere num ſaepius repetita in minori quantitate levamentum afferret morbo magis durabile. Primum itaque grana quatuor praeſcripſi ut ter quotidie ſumerentur, aliquando etiam ut ſexta quaque hora. Medicamentum ita efficaciſſimum fore ſenſi ad omnia morbi mala debellanda, ſi modo aegrotis perſuadere poſſem ut in eo capiendo perſeverarent. Verum id omnino deſperandum erat, ob nauſeam et vomitionem tam ſaepe iteratas. Intellexi igitur medicamentum, ſi brevibus adeo intervallis id repeti vellem, minori quantitate ſingulis vicibus dandum eſſe. Cum autem obſervaſſem morbum fere ſemper eſſe diuturnum, et ideo curationem diuturnam ſponte admittere, operae pretium duxi *ipecacoanham* tam parva quantitate praeſcribere, ut nauſeam

aut

aut nullam excitaret aut facile tolerabilem: ſi forte iſto modo aegri in ejus uſu permanere diutius poſſent, et ſimul virtutem ejus in dyſenteria pellenda experirentur, ſi non praeſentem et perfectam, at certam tamen et uſu indies confirmatam. Ad hoc quoque me nonnihil commovit Gulielmi Piſonis auctoritas [a]; qui a Braſilienſibus in diarrhoea maligna ſive dyſenteria curanda, drachmas *ipecacoanhae* duas ter decoqui docet; neque minoris facit tertium decoctum quam ſecundum vel primum: imo plus etiam efficacitatem illius praedicat. At minime veriſimile videbatur tertio illi decocto ullam vim reſtitiſſe qua vomitum cieret; neque tamen idcirco inutile fuit, experientia teſte, ad morbum abigendum. Quapropter virtutem ejus non ex eme-

[a] *De Indiae utriusque re naturali atque medica, lib.* ii. *cap.* 9.

tica potestate pendere concludebam.

His itaque rationibus inductus, in dysenteria valde frequenti, quae anno MDCCLIX, incipiente autumno, grassata est, *ipecacoanhae* grana duo sexta quaque hora modo supra memorato dedi. Et cum isto tempore, ut et deinceps, Divi Thomae nosocomium magnam dysentericorum frequentiam praeberet, experimenta fere quotidiana capere potui; quae summam methodi hujus utilitatem satis superque demonstrabant. Non multo post, unum tantum *ipecacoanhae* granum singulis haustibus immiscere coepi: cum ex duobus granis nauseam haud raro nimis diuturnam creari observassem: quod incommodum ex uno grano vix oriri, aut post breve tempus cessare, constabat. Exinde hac plerunque quantitate uti soleo:

ni

ni forte tormina adeo atrocia sint, et sanguinis dejectio tam larga et crebra, ut magis eniti medicum oporteat ut homo cito curetur, quam ut jucunde. Vbi sic se res habet, minus moror ventriculi nauseam; donec istam morbi ferociam, praescriptis duobus granis, aliqua ex parte compressisse videor; et tum demum unius grani praescriptione contentus sum. Isto modo dum jam per quatuor annos *ipecacoanham* quotidie fere dysentericis adhibere pergo, in omni morbi varietate usum illius innocuum et salutarem expertus sum. Neque interest utrum acuta sit dysenteria, an chronica: utrum sanguinem habeant dejectiones, an muco tantum constent. In omni porro aetate hominum, sexu, conditione; et per omnes anni tempestates salutarem suam vim aeque edit medicamentum. Nolo equidem affirmare

nunquam id meam spem fefellisse: rarius tamen hoc ab illo expertus sum, quam ab ullo alio medicamento, si unius *corticis Peruviani* adversus febres intermittentes virtus excipiatur.

Celebres nonnulli[a] observarunt auctores *ipecacoanham* dysentericis datam plerumque sudores excitare; atque his efficacitatem ejus attribuerunt. Nonnunquam quidem post sumptam *ipecacoanham* sudores erumpunt; rarius tamen, nisi ubi nausea afficitur ventriculus; quae a grano uno vix creari solet. Quanquam si de morbi natura conjecturam recte fecimus, fortasse nulla alia efficacior et celerior dysentericis praeberi posset medicina, quam ut sudores elicerentur copiosissimi: quod maxime efficeret *ipecacoanha*

[a] *Vide Jo. Freind, de febrib. commentarium quartum.*

opio

opio conjuncta. Hanc tamen curationem institui prohibet tenesmus et perpetua dejiciendi necessitas, quae adeo dysenteriae familiares sunt; et quae hominem sudoribus diffluentem saepe fere in vitae discrimen adducerent. Invenienda est igitur ratio qua, sine sudoribus, *ipecacoanha* partes suas agat et dysenteriam tollat.

Hac igitur methodo administrata neque ventriculo nauseam concitare solet, neque sudores ullos movere. Plerumque tamen intra viginti quatuor horas virtus ejus, mutata intestinorum conditione, spectatur. Symptoma quod primum ei cedit, sanguinis est in dejectionibus admistio. Deinde tormina et mitiora et minus crebra fiunt: neque jam tenesmus adeo molestus. Post duos fere dies, imo plerumque citius, aeger tolerabile satis, quod morbi

morbi reliquum eſt, agnoſcit: domeſtica enim munia pro libitu fere obire poteſt. Dolores quidem torminum ſentit adhuc, et per quinque, ſeptem, imo decem forte dies ſentire perget; verum facili negotio ſuſtinendos et indies miteſcentes. Dejectiones quidem non eadem ratione minuuntur: imo nonnunquam per dies aliquot majores fieri videntur. Aſperitatis tamen et acrimoniae minus habent; et poſt breve tempus et pauciores incipiunt eſſe et minores.

Cvm autem curationis initio mera atque vera tormina aegro ſuſtinenda eſſent, poſt diem unum alterumve huic regimini datum, videtur illud fere evanuiſſe doloris genus; neque inteſtina male affici niſi in ipſis dejectionibus et ex acrimonia materiae praetereuntis; qua vulnerari tenera nimis inteſtina

videntur,

videntur, potius quam in tormina ſive convulſiones conſtringi atque implicari. Et haec quidem per dies aliquot percipi poteſt moleſtia: quamdiu autem illa perſtat, medicamentum quotidie ter vel quater repetendum eſſe moneo: adeo placide ventriculo inſidet; et ſine ulla hominis defatigatione per tot vices iterari poteſt. Quod ex ſequentibus hiſtoriis melius patebit.

INNVPTA quaedam foemina, quadraginta fere annos nata, ob rixas quas cum familia ſua et cum affinibus agitaverat, adeo animo efferata eſt ut vitam ſuam abrumpere conſtituerit. Voravit itaque *mercurii ſublimati corroſivi* integram drachmam. Illico correpta eſt neceſſariis ſymptomatibus, calore nempe et cruciatu ſummo ventriculi et inteſtinorum. Pharmacopoeus, qui brevi poſt adfuit, aquam tepidam

atque *oleum lini* copiosissime in gulam ejus ingessit, ut veneni partem vomitu educeret e ventriculo, aut saltem dilueret atque obtunderet. Post horas aliquot ad aegram ego sum accersitus. Haustum praescripsi sexta quaque hora sumendum, qui *olei amygdalarum dulcium* et *aquae alexeteriae simplicis* singulorum unciam unam, cum *mannae* drachmis tribus habebat: cui post tres horas perpetuo interponendum erat enema ex *olei amygdalarum dulcium* tepefacti unciis quinque. Tum, idoneis intervallis, praecepi in jusculum ovinum ut copiose instillaretur *lixivium tartari*, atque ita frequenter epotaretur: fore enim speravi ut sal illud alcalinum, cum *mercurio corrosivo* in intestinis commissum, salia ejus acida ad se arriperet, et mercurium crudum fere et innocuum redderet. Quod ex sententia successit. Postquam enim

per

per duodecim dies in hoc regimine perſtitiſſet, ab omni periculo et dolore liberata eſt. Sed die uno alterove exinde elapſo, dyſenteria vehementi correpta eſt, quam vomitus, et dejectiones mucoſae, et tormina acutiſſima comitabantur. Quapropter ſanguinis uncias octo detrahi juſſi; *ipecacoanhae* grana duo, in julepo ex *aqua menthae vulgaris ſimplici*, dedi ſexta quaque hora; et, aptis intervallis, alium quoque hauſtum, qui *olei amygdalarum* unciam unam et *ſyrupi de meconio* drachmam unam continebat. His uſa remediis, intra triginta ſex horas e dyſenteria convaluit: ſed paulo poſt de haemorrhoidibus caecis conqueſta eſt; quarum tumor moleſtiſſimus erat, et ſummum cruciatum afferebat. Hae vero facile ceſſerunt *linimento albo* cui pars duodecima *extracti Thebaïci* admiſta eſt. Atque ita demum ex atrociſſimae

ciſſimae mortis periculo evaſit et ad perfectam ſanitatem reſtituta eſt foemina.

Altera eſt hiſtoria mulieris cujusdam quae habitu corporis delicatiori erat, et aetatis annum fere trigeſimum quintum agebat. Ad illam vero vocatus ſum uno menſe poſt partum difficilem nondum peracto; cum eodem tempore dyſenteria laboraret, et fluore albo, et ſedis procidentia. Fuit interea viribus valde attritis, cum ob partum nuperum, tum ob iſtam congeriem malorum qua conflictabatur. Ex his vero quandoquidem dyſenteria maxime urgebat, imprimis ventriculum leviori vomitorio exoneravi: dein *ipecacoanhae* granum unum in julepo uſitato ſexta quaque hora adhibui; interpoſito pro re nata hauſtulo ex *oleo amygdalarum dulcium* cum *ſyrupi de meconio* drach-

ma una, ad tormina lenienda. Cum ex his medicamentis intra diem unum alterumve tolerabilior multo factus eſſet morbus, ad fluorem album compeſcendum *olibani* drachmam ſemis bis quotidie praebui; nequaquam intermiſſo *ipecacoanhae* uſu. Denique pro inteſtini recti debilitate fotum praecepi ex *decocto gallarum.* Quotidie autem mala mitiora fiebant, et viribus aliquid accedebat: ſed priusquam dyſenteria penitus abiret, *ipecacoanham* ſumpſit per totos dies viginti ſex. Dyſenteriam ſubſequebatur diarrhoea, quae tandem ſublata eſt uſu *electarii e ſcordio.* In caeterorum medicamentorum uſu perſiſtebat adhuc per duas hebdomadas; et tum demum perfecta ſanitate et integris viribus fruebatur.

Ex duobus hiſce exemplis, ſive in illo conſideretur conditio inteſtinorum,

norum, ex sumpto veneno, cum demum foeminam adoriretur dysenteria; sive, in hoc, diuturnitas morbi in corpusculo tot simul malis debitato; satis patet, ni fallor, quam tuta sit quamque efficax ista curatio. Quibus et illud addi debet; scilicet in lue venerea, et inter unctionem *mercurialem* mediam, haud infrequenter homines dysenteria corripi, cum mucosa, tum sanguinea. Cujus simul ac apparent signa, hanc medendi rationem, intermisso paulisper *unguenti coerulei fortioris* usu, statim adhibere solitus sum. Neque unquam observavi vel recentiorem hunc morbum medicationi illi diu repugnare, vel primariae curationi incommodum ullum aut difficultatem ideo oboriri.

Interea, dum isto modo *ipecacoanha* in usu est aegro, per intervalla haustulum oleosum, cui drach-

ma

ma una adjuncta sit *syrupi papaveris albi*, bis vel ter quotidie sumendum nonunquam praecipio. Inde enim dejectionum acrimoniam retundi et tormina mitigari compertum est. Hoc tamen vix opus erit nisi per diem unum alterumve in principio curationis, et ubi morbus vehementior sit.

Dum haec ita componuntur, in victu aegrorum ordinando non nimis severe res gerenda est. Cum enim febris plerumque omnis absit, et cum hominum vires, ob perpetuas exinanitiones, haud minima refectione indigeant; praeter juscula, et gelatinas, et quae ex ovis et lacte praeparantur, nonnunquam carnes pullorum gallinaceorum, aut vitulinas, aut etiam ovinas, concedere fas erit. Verum ab omni alimento quod irritare potest, aut flatum intus generare, aut calorem

nimium accendere, summa cautione abstinere oportet.

Svpra monui fugatae jam dysenteriae diarrhoeam succedere solere. Et ut hanc rite praevideat, eique curam suam apte accommodet, haud minima opus erit medico vel sagacitate vel diligentia. Opiatis enim medicamentis, et iis quae vim astringendi habent, dejectiones alvi praepropere sistere, morbi fomite nondum extincto, plenum temeritatis est et periculi consilium. Vnde summa auctoritate medici curationem dysenteriae medicamentis catharticis plerumque instituunt. Atque hanc quidem commendationem singularem habere visa est illa medendi ratio quam supra exposuimus, quod ea scilicet eodem tempore doloris atque torminum allevationi consulit, et materiae, qua continetur morbus, expulsioni.

Ipe-

Ipecacoanha enim, iſto modo data, proculdubio apta eſt ad laxandam potius quam ad occludendam alvum: quae porro ſimul facilior fiet et ſolutior ex uſu hauſtus illius anodyni et oleoſi. Ita ut periculo forte haud vacabit res, ne, miſſa dyſenteria cum ſuis torminibus et teneſmo et dejectionibus aſperis, perſtet tamen diarrhoea, atque tandem aegrum exhauriat, opprimatque. Quocirca, ubi ullam hujusmodi ſuſpicionem infert vel morbi vel hominis indoles, mihi ſolitum eſt, pro hauſtu oleoſo illo, alium ſubſtituere qui *electarii e ſcordio* ſcrupulos duos in *aqua cinnamomi ſimplici* ſolutos continet. Poſtea vero, cum dolor et caetera dyſenteriae ſymptomata abierint, ſi adhuc moleſta ſit diarrhoea, ad eam tota convertenda eſt et aptanda curatio. Cui materiam idoneam ſuppeditabit *decoctum album* dupla vel tripla

titate *gummi Arabici* paratum; vel *rhabarbarum torrefactum cinnamomo* adjunctum; vel decoctum corticis *Simaroubae*; vel *extractum* sive *decoctum ligni tinctilis Campechensis*; vel *electarium e scordio*; vel *lac vaccinum* quod *cinnamomum* et *quercus* et *granati cortices* incoctos habeat; vel denique, quo mea experientia nihil efficacius adhuc novit, *lac vaccinum*, cujus in libra una, dum calore ebullit, sevi ovilli uncia una liquefacta sit.

Vbi provectiori aetate aegri sunt, aut morbi diuturnitate fracti; praesertim vero si pulsus langueat, et lingua muco foetido obducatur, et caloribus subitaneis facies et volae manuum incandescere soleant, aut sudores saepius et largius erumpere; hisce in casibus egregium conferet auxilium *cortex Peruvianus*; si modo id praecaveri potest, ne alvum iterum

iterum dejectionibus ſolvat. Hoc vero optime curatum erit, *corticis* ipſius drachmam dimidiam cum *rhabarbari torrefacti* granis quinque in boli formam componendo, aut *decocti corticis* unciis tribus *tincturae cinnamomi* drachmas tres immiſcendo. Horum medicamentorum alterutrum ter vel quater quotidie optimo effectu adhiberi poteſt.

Dysenteria demum his remediis debellata, ſaepe, quod ſupra obſervavi, rheumatiſmo corripiuntur homines: doloribus nempe arthriticis vel inter ſcapulas excitatis, vel in latere alterutro, vel in collo, vel in cranii tegumentis, vel in brachiis, vel denique in cruribus. Cautione vero opus eſt dum novum hunc hoſtem aggredimur. Medicamenta enim quae plurimum contra rheumatiſmum valent, cum acre quiddam et ad obſtructiones reſerandas

idoneum habeant, periculum idcirco inferent ne inteſtina denuo irritentur, atque adeo ne dyſenteria reducatur. Quapropter neque *guaiacum* in hoc negotio, neque *mercurius ſublimatus dulcis*, neque *nitrum*, neque *ſalia volatilia* temere adhibenda ſunt: ſed res agenda potius iis remediis quae vim poſſident antiſpaſmodicam dictam, et quae ſimul perſpirationem cutaneam augere poſſunt. Talia ſunt *caſtoreum*, *moſchum*, et radix *valerianae ſylveſtris*.

QVINETIAM, cum hi dolores omni febre ſemper fere carent, optimum eſſet ſudores copioſiſſimos movere: quos, ubi aeger iſtam medicationem admittere non nimis gravetur, nihil aeque praeſtabit ac pulvis qui *ipecacoanha* et *extracto Thebaïco*, ſingulorum granis duobus, cum *nitro* et *tartaro vitriolato* ſingulorum granis octo, conſtat. Hic ſemel ſumptus, ae-

gro

gro interea in lecto concluso et stragulis bene cooperto, plerumque sudores satis largos eliciet: sin minus, post sex vel septem horas repetendus est. Aegro interim affatim bibendum est de aqua hordeata, vel potius de *ligni guaiaci* et *radicis glycyrrhizae* decocto. Atque ita per horas decem vel duodecim uberrimi manabunt sudores; quibus neque valde attritae erunt aegri vires, et tamen e corpore magna ex parte evehetur serus iste glutinosus et acris quo continetur morbus.

Vbi vero hanc curationem ob taedium illius et molestiam recusant homines, aut propter vires suas jam deminutas non debent admittere, ad emplastra vesicatoria confugiendum est. Haec autem ad partem dolore affectam applicare oportet; et quoties ad aliam partem migraverit dolor, illa eidem affigenda

 sunt.

ſunt. Aeger interea cibis benignioribus nutriendus eſt. Danda quoque ſunt medicamenta qualia ſupra memoravi; quae vires vitae ſuſtinere poſſunt, neque tamen calorem nimium ſuſcitare aut inteſtina irritare.

Hvivs curationis exemplum ſubjungere libet, in homine ſcilicet annorum fere quadraginta; qui poſtquam per ſeſquimenſem dyſenteria laboraverat, conſilium a me petiit. Vomitus aderat valde frequens; dejectiones mucoſae creberrimae; torminum cruciatus intolerabilis. Inde adeo exhauſtae ſunt vires, ut pedibus ſtare plane nequiret; imo vix ſedendo cervicem poſſet erectam ſervare. Dato primum *ipecacoanhae* ſcrupulo uno ventriculum exoneravi: et dein ſexta quaque hora ejusdem radicis granum unum in hauſtu uſitato ſumendum praecepi,

cepi. Brevi dysenteria liberatus est homo: sed continuo fere doloribus gravissimis correptus est, qui tertio quoque vel quarto die sedem suam mutare solebant. Vesicatoria applicavi partibus quas dolor occupaverat: atque simul haustum cardiacum, qui *radicis valerianae sylvestris* drachmam dimidiam continebat, ter quotidie sumendum jussi. Hujus vero loco, cum post sex vel septem dies de dysenteria recidiva minus jam metuendum videretur, *decocti corticis Peruviani* uncias tres cum *tincturae guaiacinae volatilis* guttis triginta dedi. Denique post mensem unum his remediis tributum, ad perfectam sanitatem restitutus est homo; cum, isto temporis spatio, octo applicata essent vesicatoria; nempe inter scapulas, ad brachia, ad suras, post aures, et ad occiput; prout ab alia parte in aliam se transtulerat dolor.

CAPUT TERTIUM.

De causis dysenteriae.

MIRUM proculdubio nonnullis videbitur et fortasse absurdum, si postquam exposuerim quicquid in promptu esset quod ad dysenteriae historiam atque curationem pertineret, nunc demum de causis ejusdem dicere aggredior, et de viribus quibus pollent ea medicamenta quae ab illius injuriis intestina expediunt. Scilicet diversa plane ratione agunt plerumque scriptores medici. Cum enim disciplinam suam ad justae scientiae speciem effingi velint, protinus experimentis quibuscunque et observationibus contenti, quae casu forte aut sponte sub oculis feruntur, conclusionem inde eliciunt quam maxime universalem,

versalem, et ea tanquam morbi theoria utuntur, rerum testimoniis probata et stabilita. Haec itaque philosophandi ratio, quam analyticam appellare scholae philosophorum solent, apud medicos plerumque nimis festinata est et exiguo nimis fundamento extructa. Dein vero iidem, synthetica ratione magis gaudentes, conclusionem, quam analysi ista utcunque eruerunt, tanquam principium jam demum concessum, assumunt; secundum eam omnia morbi symptomata recensent, curationis scopum dirigunt, seligunt medicamenta, et eorum denique vim et effectum explanant. Hac porro via insistentes solos se, inter medicos, philosophorum nomine dignos arbitrantur; solam suam medicinam pro vera, solida, rationali praedicant. Vnde sane mihi, contrariam adeo semitam calcanti, haud obscure verendum vi-
 detur,

detur, ne alienus a philoſophia, denique ne empiricus audiam. Sed omnem iſtiusmodi ſolicitudinem brevis rei animadverſio tollit. Medicina enim nequaquam inter eas facultates numeranda eſt, quae analyſi parca et anguſta contentae eſſe debeant; ſyntheſin vero copioſam et exquiſitam poſtulent. Hanc forte atque illam admittere poſſunt nonnullae quidem diſciplinae, quae circa res verſantur quarum ſtructura ſimplex eſt et ordo certus: quales ſunt mechanica, chemia, aſtronomia. His enim quae ſubjecta eſt materia, ſenſibus noſtris plurimum patet; haud multis elementis conſtat; neque ulli eſt varietati aut diſſimilitudini obnoxia, ſed ſemper et ubique eadem. Vnde modica ſufficit diligentia ad illius cauſas et principia indaganda: quorum, cum ſemel explorata ſunt, manifeſta eſt applicatio, fructus uberrimus. Lon-

ge

ge aliter fe medicina habet. Morborum enim origines plerumque tenebris involutae funt, caufae maxime complicatae, fpecies five formae perpetuo mutabiles, decurfus denique atque exitus ii de quibus conjecturam quidem facere poffumus, raro nosmetipfos fecuros reddere. Quae cum ita fint, nihil imprudentius vel inconfultius excogitari poteft, quam in tam ardua, tamque dubia re, auxilium ullum fponte praetermittere; et de morborum naturis pronunciare, priusquam ipfa curatio perfpiciatur, et, eorum quae vel juvant vel laedunt, rationes expendantur.

Qvod autem ad medicamentorum delectum attinet, vereor ut unquam id negotium philofophiae aufpiciis geftum fit; fcilicet ut ex morbi natura prius intellecta, et ex laefae cujusdam functionis contemplatione,

tione, certum aliquod remedium vestigatum sit quod, vi propria et peculiari, ad istam functionem emendandam, atque adeo ad sanitatem restituendam, valeret. Namque in ipso hoc morbo, *ipecacoanhae* usus satis demonstrare potest quam longe aliter res evenire solet. Cum enim ille apud incultos barbarosque Brasiliae incolas, more a majoribus tradito, increbuisset; apud eos occasionem nactus est medicinam istam Americanam observandi medicus Batavus, Gulielmus Piso; unde demum eam in has Europae oras intulit. Cujus simile quiddam, ni fallor, de caeteris quoque remediis praestantioribus dici potest; et debet quidem: non autem medicorum vel pudore malo, vel falsa ambitione, tegi atque dissimulari. Neque enim iis, neque arti eorum, vitio vertendum est, medicinam non ea initia habuisse, quae forte geometria

tria habuit, aut dialectica, aut philofophia moralis: id eft, non ex ipfa ratione natam et procreatam fuiffe. Satis erit iis fi, ratione adjutrice, medicamenta quae natura vel cafus primum monftraverat, et quorum vulgaris tantum erat et temeraria commendatio, fedulo excufferint; et ad corporis humani functiones, ad aetatum vires, ad morborum denique tempora accommodaverint. Tum demum fas erit de naturis morborum quaerere et de remediorum viribus. Quaeftiones enim iftae et jucunditatis habent plurimum, cum effectuum, quos edi videmus, caufas et rationes retegere poffint; et utilitatis etiam, cum medendi ufum ab experimentorum fluctuatione ad quandam quafi fcientiae ftabilitatem poffint revocare. Praeterea, haud raro ex iis fiunt conclufiones quae ad aliorum morborum indolem intelligen-

dam

dam et remedia invenienda medicum instruunt. Quare jam tandem de dysenteriae natura et de *ipecacoanhae* operatione nobis agendum est.

Dvo vero sunt quae in hoc morbo maxime animadvertere oportet; tormina nempe et, quem dejectiones manifestant, mucus glutinosior acriorque. Quorum utrum prius in aegri corpore locum habeat, atque adeo alterius causa sit, inprimis videndum. Haec autem quaestio, de mali origine solidarum partium, an humorum potius, vitio imputanda, cum ad omnes fere morbos olim pertinuisset, est in dysenteria explicanda inter recentiores etiam medicos aliquando agitata. Nempe haud defuere qui pro causa morbi primaria convulsiones intestinorum habuerunt; et mucum, quo constant dejectiones, vi torminum

ex

ex intestinorum tunicis abrasum reputarunt; cum prius nihil nocivum aut praeter naturae morem ille contineret: quanquam, continuatis spasmis istis, tandem degeneraret et morbidus evaderet.

Verum huic sententiae repugnant omnino ea quae de dysenteriae historia certissima fide accepimus. Acrimonia enim illius muci proculdubio irritat intestina et tormina inducit. Id quidem satis apparet vel ex tempestate anni, qua frequentior fieri dysenteria perpetuo solet. Post solstitiales enim aestatis calores, humidior et frigidior autumni spiritus hunc morbum frequentius revocat. Isthaec autem aëris mutatio, cum in cutim et in vascula ejus imprimis agat, perspicuam adfert rationem cur humores corporis immutentur quoque et vitientur; diminutionem

nempe perspirationis cutaneae, et majorem factam seri atque lymphae, toto corpore, et copiam et spissitudinem: non item cur in spasmos illico concitentur intestina, nullo adhuc vitio humoribus oblato. Novimus praeterea, eadem tempestate et ob easdem causas, rheumatismum quoque frequentissimum fieri. Qui morbus certo certius humore quodam acri et spisso continetur: nullos autem spasmos intestinorum agnoscit. Hi vero dysentericis necessario oborientur, ubicunque humores ea conditione sunt, ut in cavitatem intestinorum effundantur insolita copia atque asperitate. Quapropter tormina, huic morbo adeo familiaria, non primarium in eo locum habent; sed ortum suum debent muco acri et glutinoso in intestina effuso. Qui ideo pro materia ducendus est, de qua nascitur et in qua continetur morbus.

IN-

INTESTINORVM igitur tunicae, muco hoc morbido vellicatae, in convulfiones five tormina frequentius ftringuntur. Tormina vero arteriarum exhalantium ofcula et glandularum ductus excretorios comprimunt, atque adeo humoris iftius vitiofi effufionem largiorem perpetuo follicitant: ita ut id quod primo effectus erat, jam caufae vice atque munere fungatur. Materies enim mucofa, qua conftant dejectiones dyfentericae, longe diverfa eft a muco illo naturali et innocuo quo oblinuntur inteftinorum latera cava: fiquidem hic in ipfis morbi initiis abrafus omnino vi torminum videtur; in ejus vero locum fuccedere, et futuris dejectionibus materiem fuppeditare, morbida quaedam fcaturigo, a glandulis et arteriis inteftinorum continenter profluente. Hanc vero dyfenteriae originem primus,

quod ſciam, medicorum veterum Alexander Trallianus [a] perſpicue et ſincere deſcripſit: qui, eodem quoque loco, inteſtinorum exulcerationem morbi non cauſam, ſed effectum potius eſſe, recte agnovit.

Sangvinis vero in dejectionibus dyſentericis admixtio, partim quidem acrimoniae humorum, ſed praecipue vi torminum tribui debet. Raro enim ita larga eſt ut inſigniori ullo vaſe, vulnerato aut rupto, provenire videatur: ſed potius ramis arteriarum minutiſſimis ſuper tunicas inteſtinorum reptantibus; imo tunicis ipſis, quae cum, aſperitate humorum illabentium, nimis jam abſterſae ſint et teneriores factae, tum accedente convulſionum impetu facile laeduntur et cruentantur. Sanguis autem qui inde effuſus eſt, quam primum tor-

[a] *Lib.* viii. *cap.* 8.

mina

mina illa consopiuntur, evanescit: quod in morbi curatione satis patet. Sumpto enim bis terve *ipecacoanhae* grano uno, dolor torminosus plerumque delinitur aliquatenus, et simul sanguinis excretio sistitur. Hoc autem minime attribui potest virtuti ulli qua radicis istius tam parva portio disruptas arterias aut venas vulneratas constringere et conglutinare possit; sed potius placatae a medicamento torminum violentiae: quo facto, sanguis haud amplius vasculis et membranis excutitur. Quod confirmat quoque observatio illa quam supra memoravi; scilicet dysenteriam sanguineam, qua feminae affligtabantur, erumpentibus catameniis, inducias dedisse. Isthaec enim sanguinis menstrua fluxio parcior est et lentior, quam ut pro diverticulo quovis aut revulsione haberi possit: sed, dum id negotii peragitur, universum corpus

 femi-

femineum quiete quadam et relaxatione fruitur; qua cum pacata eſſent dyſenteriae tormina, ſimul deſinebat ſanguis e tunicis inteſtinorum exprimi.

Qvod autem attinet ad guttas illas ſive lineas ſanguinis, quae ſub finem morbi dejectiones nonnunquam tingunt; illae quidem, ut jam obſervatum eſt, ab induratis proferuntur alvi recrementis; quae poſtquam diu in tenuioribus inteſtinis delituiſſent, tandem, redintegratis viſcerum et muſculorum viribus, expelluntur; et a recto et ſphinctere ejus ſanguinem ita eliciunt.

De muco autem quo, maximam partem, dyſentericae dejectiones conſtant, haud valde difficilis aut dubia eſt diſceptatio. Multa enim et varia indicia ſatis oſtendunt hunc

 humorem

humorem ejusdem plane indolis ef-fe, cujus et ille cui rheumatifmus ortum fuum debet. Scilicet vel ex proclivitate naturae, vel ex vitio ciborum, vel ex autumnalis coeli e caloribus in frigora converfione, fe-rofi hominum humores glutinofio-res fiunt et acriores. Poftquam er-go ita vitiati funt, fi artus cujusvis membranam cellularem impleant, fibras mufculofas et nervos et ten-dines et articulorum ligamenta vel-licant; dolorem excitant; artum iftum minus aptum moveri effici-unt; rheumatifmum denique vel chronicum, vel, accedentibus febri-citandi caufis, acutum inducunt. Si vero iidem ad abdominis vifcera dirigantur, et, per vafa exhalantia et per ductus glandularum excretori-os, in cavitatem inteftinorum emit-tantur; tormina, crebras dejectio-nes, et caetera dyfenteriae fympto-mata afferunt. Quae horum mor-

borum affinitas et communis natura liquido apparet ex omnibus fere quae de utravis novimus. Apparet imprimis ex eo quod jam dictum eft de facillima dyfenteriae converfione in rheumatifmum; quae fere neceffario fieri debet et folet, ubicunque dejectiones dyfentericae prius ceffaverint quam ex inteftinis penitus eliminatus fuerit mucus ille morbidus quo conftabant; aut ubi totius corporis habitus muco ifto adeo copiofe perfufus fit, ut, fuppreffa femel illa derivatione quae ex inteftinis fiebat, alia quaedam corporis pars eodem humore fupra modum abundet, et inde male fe habeat. Sequitur praeterea eadem conclufio, et quidem longe fortior fit, ex allatis exemplis rheumatifmi in dyfenteriam mutati. Eandem porro confirmat multiplex obfervatio, qua conftat utrumque morbum eadem anni tempeftate, et ob eas-
dem

dem coeli affectiones, maxime vulgarem fieri solere; utrumque porro in idem hominum genus atrocissime saevire; in nautas scilicet, diuturnis navigationibus perfunctos.

QVINIMO utrisque par medendi ratio et plane consimilis convenit. Dysentericis enim quamvis, naturae consilio, egeritur dejectionibus morbida materies; vidi tamen semel et saepius ubi in dysenteria recidiva solum emplastrum vesicatorium, inter scapulas applicatum, et tormina et muci ex alvo egestionem sedaverit; cum interim serum ex parte subjecta educeret, quod muci dysenterici indolem planissime referebat; spissum nempe, glutinosum, atque ita acre ut, dum amoto emplastro guttatim defluebat, cutim irritaret, rubefaceret, corroderet denique et exederet, eodem plane modo quo mucus dysenteri-

cus

cus intestinorum tunicas nonnunquam afficere solet: quod in rheumatismo vehementiori fere solenne est, ubi vesicatoria ad partem dolore affectam applicantur; rarius vero in dysenteria accidit, quoniam ibi magna humorum aqueorum affluentia diluitur et temperatur muci glutinosi acrimonia; ita ut vix, nisi in summo morbi gradu, effectus iste in intestinis observetur. Vbi vero dysenteria jam forte nimium inveterasset, et aeger ob dejectionum crebritatem in extremum pene discrimen adductus esset; haud raro in ipso curationis meae initio vesicatorium inter scapulas applicari praecepi; cum eodem tempore *ipecacoanham*, modo supra exposito, darem. Quod nunquam non feliciter cessit. Quicquid enim ista ratione eductum est, intestinorum affectui detrahitur: adeo ut dysenteriae occurratur, medicinam ita faciendo quasi

quafi illa jam rheumatifmum in fe contineret. Denique hanc morborum fimilitudinem toties jam obfervavi et perfpexi, ut dyfenteriam jamdudum pro rheumatifmo inteftinorum habeam; minime quidem eodem fenfu quo [a] Caelius Aurelianus hanc appellationem dyfenteriae adhibet. Apud eum enim rheumatifmus nihil aliud quam humoris defluxionem fignificat. Nos vero, id vocabulum a doloribus artuum et mufculorum ad inteftina transferendo, fimilem plane utriusque morbi caufam et materiam effe contendimus.

[a] *De morb. chron. lib.* iv. *cap.* 6.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

De actione ipecacoanhae *in dysentericos.*

IN morbi curatione interpretanda, praecipua esse debet *ipecacoanhae* consideratio. Hujus vero efficacia e duabus facultatibus pendere videtur: primo nempe, quod alvum solutiorem reddat, atque ita humorem, quo morbus nascebatur et quo continetur, e corpore expellat; secundo vero, quod intestinorum tunicas relaxet, atque torminum violentiam infringat; unde doloris maxima pars detrahitur, et adeo tolerabilis fit morbus, ut plerumque sine magna molestia aeger expectare potest dum materiem morbidam dejectiones e corpore penitus egesserint. Hoc autem anodyni

medi-

medicamenti officium summa cum aegri incolumitate praestat *ipecacoanha*, et nullo prorsus incommodo superveniente: cum si opiatis eadem res tentata esset, fieri non posset quin, ex eorum usu tam frequenter repetito et tam diu continuato, ingens et non unius generis periculum vitae et saluti hominis impenderet. Hujusmodi autem vim ullam antispasmodicam ut *ipecacoanhae* competere credamus, novum forte quiddam et plerisque minus probabile videbitur. Neutiquam tamen sine idoneis rerum testimoniis hanc sententiam amplexi sumus. Sumpta enim semel iterumve *ipecacoanha*, fere semper lenior fit dolor torminosus; quanquam dejectionum materies parum aut nihil de solita acrimonia sua et asperitate remiserit; quam sentiunt adhuc intestina, dolore affecta quidem, non tamen, ut prius, in spasmos agitata et constricta.

ſtricta. Hoc autem non aliam explanationem admittit, niſi quod medicamentum inteſtinorum tunicas ita mulcet et relaxat, ut deſcendentis muci irritatio nequeat illas in tormina contrahere. Eodem pertinet ſanguinis effuſio ab *ipecacoanha* retardata et ſuppreſſa: namque alieniſſima quidem ab illius indole omnis eſt aſtringendi vis, qua vulnerata vaſculorum ſanguineorum oſcula tam cito comprimere et occludere poſſet. Sed cum virtus ejus antiſpaſmodica tunicarum convulſiones jam impedierit et praeverterit, non adeo agitantur illae, neque adeo diſtenduntur et comprimuntur arteriae et venae minutae quae ſuper eas decurrunt.

Qvinetiam aliis quoque indiciis ſatis patet iſtaec *ipecacoanhae* antiſpaſmodica vis. Quid, quod ipſa vomendi actio exinde aptiſſime deduci

deduci poteſt? Vomitionem enim et oleum infert, et aqua tepida: quae iſtam vim ſine ulla controverſia poſſident. Ipſo quoque *opio*, cui ſumma ineſt relaxandi poteſtas, ventriculum nonnunquam ita fuiſſe affectum, haud dubie compertum eſt. Hoc tamen rarius accidit, propterea quod ſuccus iſte, dum ex praeſcriptis medicorum aegrotantibus adhibetur, plerumque vel in *vino albo* liquatus eſt, vel cum aromatibus, et iis quae ventriculum confirmare poſſunt, conjunctus. Caeterum in omni nauſea, ventriculi noſtri fibras reſolvi potius quam contrahi, ipſi ſentimus. Nimirum tunica ventriculi muſculoſa fibras habet nonnullas quae os ejus ſuperius, ſphincteris modo, muniunt; tum alias etiam quae per ejus longitudinem pylorum verſus tendunt, et cibos deorſum in inteſtina trudunt. His autem et illis nimi-

um

um forte relaxatis, muſculi abdominales, preſſione ſua, quicquid ventriculus continet retrorſum agunt in oeſophagum: tum etiam ſeptum tranſverſum, dum aër emittitur e thorace, aſcendit; aſcenſu iſto ventriculus ſurſum trahitur; et ſit vomitio. Adeo ut minime mirum videri debet, quod *ipecacoanhae*, vomitorio nempe certiſſimo, vim relaxandi adſcribimus.

Eadem porro facultas in eo perſpicitur, quod *ipecacoanha* cum *opio* conjuncta ad laxanda cutis univerſae vaſcula omni alio medicamento potior eſt; et ſudores blandiſſimos et copioſiſſimos movet. Id vero non ita vulgo notum eſt, eandem quoque aſthmatis ſpaſmodici remedium eſſe longe praeſtantiſſimum. Scilicet ubi tanta contractio bronchia tenuit et membranaceas pulmonum cellulas, ut nulla fere conce-

cede-

cederetur aëri ingressio; et ubi nullum fuerat auxilium in venae sectione, in emplastris vesicatoriis, in *gummosis graveolentibus*, in *scilliticis*, in *salibus volatilibus*, in *moscho*, in *camphora*, in ipso denique *opio*; repetito tamen *ipecacoanhae* usu, contractionem illam saepius resolutam vidi, atque adeo recuperatam spirandi libertatem et homines a propinqua morte ereptos. Sed de hac re alias forsan erit opportunior dicendi locus.

ERRATA.

Pag. Lin.

23. 11. *pro* ille *lege* hic
41. 11. *pro* igitur, *lege* enim
ibid. 18. *post* cedit, *insere haec verba*; vel potius quid primum aeger cessisse agnoscit,
48. 5. *pro* debitato; *lege* debilitato;
54. 13. *pro* moschum, *lege* moschus,